

Niall Ferguson este un autor atractiv polivalent, realizator al unor documentare excelente, care de fiecare dată propune subiecte extrem de interesante, pe care le analizează bine și într-o manieră inteligibilă.

Mihai BĂLAN

Florin Ardelean, *Istoria presei culturale din Oradea*, Editura Eikon București, 2019, 328 p.

Volumul cuprinde o selecție de studii, neexhaustivă, privind presa culturală locală din Oradea și Bihor. Această primă parte a selecției – Studii (I) - indică o intenție de a continua cu o viitoare aducere în atenția cititorilor a subiectului jurnalismului cultural într-un context istoric relevant, așa cum a procedat și în prezentul volum.

Ideea de jurnalism cultural merită, ea însăși, anumite clarificări și ne raliem perspectivei² potrivit căreia putem concepe trei moduri de reflectare asupra jurnalismului cultural:

1. Ca produs al revistelor sau redacțiilor de cultură

2. Ca jurnalism despre cultură (cu teme precum estomparea genurilor, digitalizarea, profesionalizarea, chiar "criza jurnalismului")

și

3. Ca jurnalism de artă sau de arte (restrâns la artele plastice și cultura populară).

Florin Ardelean afectează studiilor sale primele două moduri, fiind el însuși un jurnalist cultural dar, situându-se, totodată, onest și echidistant, pe poziția de cercetător în domeniul istoriei presei culturale locale.

Volumul este o interesantă combinație de teme: pe de o parte autorul urmărește soarta unor publicații culturale în diferite ipostaze istorice (Familia, Tribuna Bihorului, Aurora Română, revistele de cultură de cultură din perioada 1990-2000, iar pe de altă parte portetizează anumite personalități culturale precum Iosif Vulcan, Mihai Eminescu, Traian Birăescu, Teodor Neș, Vasile Lucaciu, Vasile Mangra, în vreme ce, într-un al treilea plan al cercetării, întrezărim evenimente și proiecte care, la niveluri diferite și cu un impact diferit, au în comun puterea de a fi coagulat creația și creatorii de cultură: proiectul edificării conștiinței naționale - Marea Unire de la 1918, proiectul expresiei modernității reflectat de revista Familia sau proiectul multicultural al Oradei și soarta comunităților etnice locale.

Dinamica publicațiilor culturale este în dependență de nenumărați factori, cel economic nefiind unul colateral. Din păcate, așa cum observă Marian Petcu în Postfața volumului, nu se cunosc date utile privind tirajele, numărul abonamentelor sau ponderea și comportamentul de consum cultural al populației alfabetizate din anii de început ai revistei Familia, dar eforturile și performanța editorului Iosif Vulcan care a reușit să publice vreme de 42 de ani revista sunt bine nuanțate și augmentate în volum.

Perspectiva istorică, interesantă fără îndoială, îl determină pe autor să urmărească evoluția revistei Familia cu istoria ei prodigioasă, de la prima serie apărută la Pesta între anii 1865 și 1880 sub numele de Foaie enciclopedică și beletristică cu ilustrațiuni, la următoarele serii apărute la Oradea sub numele consacrat de Familia, până la decada 1990-2000, când revista, potrivit autorului, "și-a găsit cadența" (p.152) și s-a aliniat, conservându-și prestigiul "manierismului de croazieră" împărtășit de câteva alte reviste literare românești contemporane.

O taxonomie a temelor abordate în cele 1.820 de ediții ale Revistei Familia, realizată atent de Florin Ardelean cuprinde articolele cu caracter religios, omagial-festiviste, articole de interes documentar și istoric, de actualitate, de impact și cu caracter educațional-formativ. Revista a cunoscut avatarurile și "modele" lumii moderne în vremurile pe care le-a cunoscut, înregistrând interesul pentru noutatea de secol al XIX-lea a interesului pentru psihologie și psihanaliză, dar și pentru fizică, paleoantropologie sau tehnică aplicativă, căci Iosif Vulcan, el însuși "un spirit modern articulat pe o concepție conservatoare privind istoria și destinul popoarelor" (p.31), contaminat de mediile cosmopolite ale Budapestei și Vienei, la curent

² Riegert, K., Roosvall, A., & Widholm, A. (2018, August 28). Cultural Journalism. *Oxford Research Encyclopedia of Communication*. Consultat pe 14 Dec. 2019, pe <https://oxfordre.com/communication/view/10.1093/acrefore/9780190228613.001.0001/acrefore-9780190228613-e-796>.

atât cu psihanaliza freudiană cât și cu intuiționismul bergsonian, s-a străduit să ofere spațiu editorial atât literaților cât și celor care puteau să prezinte descoperirile științifice și tehnice ale vremii, precum telegrafia și telefonul.

În ceea ce-l privește pe Iosif Vulcan, autorul încearcă să-l debaraseze de atributul restrictiv și oarecum trivial de "naș" al lui Mihai Eminescu³, evidențiindu-i trăsăturile portetului de intelectual progresist și activitatea remarcabilă de gazetar aflat la direcția prestigioasei reviste de cultură.

Marea Unire analizată între transcendență (Nihil sine Deo)- încredințarea unor autori⁴ precum Sever Bocu, că pendulăm între "bunul Dumnezeu" și sacrificiul poporului și imanența dată de factori culturali, politici și externi (p.49), aduce și în paginile Familiei articole cu trimitere la existența conștiinței naționale ca suport al acțiunii colective și individuale și ca garant al menținerii culturii și limbii, așa cum afirma Iosif Vulcan. Temerea produsă de amenințările unei politici de asimilare a imperiului austro-ungar vizând inclusiv românii ardeleni, în secolele XIX-XX este justificată în zona Oradea și Bihor, arie vulnerabilă în privința deznaționalizării atât din punct de vedere legislativ (pp.52-53), cât și prin acțiunile unor personaje precum cele ale unormembri din familia Tiszace-și avea fieful la Oradea. Tocmai de aceea edificarea și afirmarea conștiinței au fost obiective ale spiritelor iluministe ale mediilor culturale românești din care a făcut parte Iosif Vulcan⁵, proprietar chibzuit de gazetă și om conciliant dar totodată charismatic și vizionar, preocupat de "apostolatul și spiritul unității culturale" realizabil prin intermediul celor trei piloni: biserica, școala și teatrul. Din fericire visul Marii Uniri ca și proiectul Familiei s-au realizat, chiar dacă Iosif Vulcan nu a trăit suficient timp pentru a vedea împlinită Marea Unire; aceste visuri oau durat în timp, contrazicând blestemul adamismului românesc⁶ ("carență etnică" (p.66)), al unei veșnice situații în proiect, al cantonării în începuturi care nu își găsesc împlinirea.

La momentul Marii Uniri Oradea și-a adus obolul: la 12 octombrie 1918 în Oradea a fost gândită și redactată Declarația de autodeterminare a românilor din Transilvania prin contribuția avocatului Aurel Lazăr.

20 de ani mai târziu, la Oradea urma să apară, sub semnătura lui Tiron Albani o monografie intitulată Douăzeci de ani de la Unire. Monografie comemorativă, cu o listă prodigioasă de colaboratori de anvergură națională și locală precum Nicolae Iorga, Ion Clopoțel, Ion Flueraș, Eugeniu Speranția ș.a.m.d. Această monografie "reflectă, cu bune și cu rele, spiritul vremurilor în care a fost elaborată și publicată" (p.216) și rămâne, în ciuda faptului că a fost cenzurată, un document valoros, inegal în compoziție, cuprinzând mărturii privind Marea Unire, a perioadei care a anticipat-o și a celei care a urmat-o.

Teodor Neș, o altă personalitate evocată în volumul lui Florin Ardelean, colaborator valoros al revistei Familia în perioada interbelică, și-a lăsat amprenta prin anvergura sa intelectuală și printr-o perspectivă raționalistă asupra modelului educației complete de care tinerii au nevoie, printr-o perspectivă de școală modernă și a necesității universităților libere; ideea unei școli ferite de intruziuni politice, care să potențeze curajul și libertatea de gândire. Contribuția lui Teodor Neș menține standardele unei prese culturale de calitate.

Revista Familia a reușit să supraviețuiască fără derapaje indecente în perioada comunistă, păstrându-și politica editorială și ferindu-se de ideologizarea obligatorie a vremurilor, cu unele compromisuri inerente, oferind însă spațiu multor personalități culturale consacrate dar și tinerilor, supraviețuind prin artificii economice (publicarea de reclame comerciale). După revoluția din decembrie 1990, Familia păstrează rubricile tradiționale, de succes, dar tonul editorialelor se schimbă (p.140) iar actualitatea invadează spațiul dedicat dezbaterii pe tonurile cele mai acute. Colocviile, Zilele și Saloanele Revistei Familia programează teme generoase și incitante aducând împreună în Oradea, oameni de cultură de marcă ai nației.

Tribuna Bihorului, publicație militantă, de un "patriotism luminat" (p.176) este unul dintre exemplele alese de Florin Ardelean pentru a ilustra contribuția mediatică la construcția

³ Este foarte cunoscută "rebotizarea", la debutul său în 1866 în paginile revistei Familia din Mihail Eminovici în Mihai Eminescu.

⁴ Sever Bocu, Cine a făcut România Mare, articol publicat în *Cele trei Crișuri* în 1929

⁵ Urmat la direcția *Familiei* mai apoi de M.G. Samarineanu, care a urmat aceeași linie.

⁶ Vezi și articolul semnat de Gabriela Ravaru (Goudenhooff), *Adamism și profeție în cultura română*, în *Aurora*, nr.14/2002.

conștiinței naționale, chiar dacă gazeta a fost tributară unui emergent spirit mesianic, explicabil în contextul istoric al momentului, de altfel, care cerea atașamente și nu neutralitate editorială. Bucurându-se doar de o scurtă existență, a fost o gazetă de un entuziasm fervent în preajma Marii Uniri, "un fir de pai de care (românii) și-au agățat speranțele, un reper al nădejzii" (p.160), declarându-se drept "Organ poporal al Consiliului Național Român din Oradea-Mare", cu articole programatice, așa cum a fost cel intitulat *Luați lumină!*, nu doar pentru că apărea în preajma Paștelor, ci pentru că își propunea adresativ: "să vă smulgem din gheara străinului (...), să vă slobozim din robia neștiinței, (...) să vă luminăm mințile, și să curățim simțirile, ca să înviați și să vă bucurați de învierea neamului vostru (...) să facem din Bihor o nebiruită fortăreață la granița de apus a României mari" (p.164).

Gazeta publica știri despre armată, în contextul în care se discuta problema trasării liniei de demarcație cu Ungaria și existau anumite temeri ca aceasta să lase Oradea și Bihorul de partea ungară, astfel încât armata era așteptată să ajungă și la Oradea, să o elibereze. Denunța prin știrile despre cruzimile prilejuite de sfârșitul războiului și dezmembrarea armatei ungare, abuzurile comise asupra populației românești. Trata teme de interes, precum împrumutarea țăranilor cu pământ, reforma agrară fiind mult așteptată după război, dar anunța și reforma învățământului.

Revista *Cele Trei Crișuri și Traian Birăescu*, "ambasadorul jurnalist al bănațenilor în Bihor" (p.180). sunt o marcă a jurnalismului cultural, pe care Florin Ardelean o analizează cu minuțiozitate indicând reperele între care trebuie să se situeze acest avatar al demersului gazetăresc. Traian Birăescu, istoric și etnograf, patriot care a evaluat critic decizia istorică privind împărțirea și "înstrăinarea" unei părți a Banatului intrat în componența Iugoslaviei, numindu-l "Alsacia de dincolo de linia demarcațională" (p.186), a atras atenția asupra politicii autoritariste de deznaționalizare românilor din Banatul sârbesc, denunțând cenzura și oprimarea presei românești, închiderea școlilor și a bisericilor românești.

Volumul scris de Florin Ardelean conține o secțiune privind revistele de cultură din perioada 1990-2000: *Cele trei Crișuri*, *Unu*, *Familia română*, *Aletheia*, *Aurora*, *Cetatea Biharea*, *Țara Crișurilor și Vestul românesc*, precum și revistele ecleziastice *Legea românească* și *Vestitorul unirii*.

În această secțiune spiritul lucid al autorului se face recunoscut, iar analiza critică pe care o face evidențiază un fenomen dualist și ambivalent al perioadei analizate: pe de o parte tendința de propensiune a spiritului rafinat și a dorinței de a crea și consuma cultură, iar pe de alta, "căderea în frivol" (p.260), delegitimarea exercițiului intelectual de către cel mundan, cotidian, al supraviețuirii.

În cea din urmă secțiune două personalități interesante ne sunt prezentate cu talentul literar al autorului; ele par schiță a unor portete literare, dacă nu ar fi făcute cu acuratețea instrumentelor omului de știință; etse vorba despre Vasile Mangra și Vasile Lucaciu: doi intelectuali proeminenți având cariere didactice și ecleziastice asemănătoare; primul ortodox, al doilea greco-catolic, acționând o perioadă politic și administrativ convergent, cărturari și patrioți, luptători pentru drepturile românilor ardeleni, ca apoi să se despartă până la o cruntă opoziție și divergență. Vasile Mangra devine la începutul secolului al XX-lea trădător de neam, colaboraționist al politicienilor maghiari. Scenariile pline de dramatism pe care Florin Ardelean le construiește în încercarea de a explica derapajul lui Vasile Mangra fac din lectura acestui volum o bucurie pe care rareori o întâlnim în lucrările academice, îndeobște aride și lovite de ermetism.

Finalul cărții este ocupat de expunerea un proiect al multiculturalității orădene, contribuția comunității evreiești la cultura locală, ilustrată plastic prin trista parabolă a măslinelor zdrobite.⁷ Proiectul evreiesc la Oradea a însemnat: spitale (Hekdeș), școli publice, edificii urbane, servicii, comerț, industrie, afaceri prospere etc. Comunitatea evreiască a fost maghiarizată în anii dualismului austro-ungar, iar membrii acestei comunități, spre deosebire de români, au acceptat asimilarea cu entuziasm, contribuind la modernizarea orașului ridicat din starea provincială la statutul de "Paris de pe malul Peței", la rangul de oraș invidiat de toată lumea (p.305), cu

⁷ Autorul îl citează pe Emil Cioran, care nota în *Caiete*, în aprilie 1963 "o frază din Talmud îndrăgită de Kafka: "Noi, Evreii, asemenea măslinelor, nu dăm ce e mai bun din noi decât atunci când suntem zdrobiți"

palate, băi, cafenele, restaurante, într-o ambianță de armonie și prosperitate .

Oradea "epocii de aur" (1870-1914) reprezintă chintesența a ceea ce au văzut evreii în apus și au vrut să aducă acasă, un vis pentru împlinirea căruia unii dintre ei au acceptat, ca pierdere colaterală, deznaționalizarea și nașterea unei noi etnii, cea a "evreilor neevrei", prin fuzionarea elitelor evreiești cu cele maghiare. Epoca de aur a unui oraș superb, înfloritor a suferit însă un șoc îngrozitor prin dictatul de la Viena, legile rasiale, ghetoul și deportarea masivă a evreilor din Oradea în 1944, când "27 de mii de suflete porneau spre Auschwitz încărcate în vagoane pentru vite" (p.312) în ciuda "norocului" de a fi devenit cetățeni maghiari între timp.

Volumul se încheie lasându-ne suspendați între speranță și îndoială. Speranța străbate disperată din rândurile unei tinere evreice, Simon Magda, care, ajunsă în lagărul de exterminare scria: "Oare nu-i totul numai un coșmar? Poate că peste puțin timp o să mă trezesc"⁸ Dezamăgirea este a autorului, lucid, conștient de "imensele depozite ale urii" care livrează marfă non-stop și care ne pot arunca oricând în dezastru.

În concluzie, o carte științifică fermecătoare, care ne introduce într-o lume a umbrelor luminând în fiecare moment un portret sau un altul, un eveniment, un proiect, cu flacăra chibritului unui jurnalist de cultură.

Gabriela GOUDENHOOF

---

⁸ Simon Magda, *Pe marea bandă rulantă*, Editura pentru literatură, București, 1969, p.32, apud Florin Ardelean, op.cit.p.312